

Betydningen av uregistrerte formuesinntekter for observert inntektsulikhet

Erik Fjærli

Denne artikkelen tar for seg problemer med å definere og måle inntekter til bruk i fordelingsanalyser. Spesielt kan avkastningen av formuesplasseringer som aksjer og egen bolig være problematiske størrelser. Gjennom empiriske eksempler viser vi at måten en definerer inntekt på kan ha konsekvenser for inntektsulikheten og observerte trender i denne. Vi finner en klar økning i ulikhet når vi legger til grunn en vid innteksdefinisjon som også omfatter anslag på husholdningenes andel av selskapsoverskudd som ikke deles ut som aksjeutbytte, men som holdes tilbake i selskapssektoren og tilflyter aksjonærene som verdistigning. Leieverdien av egen bolig og annen konsumkapital bidrar også til inntektsulikheten, men det har begrenset betydning for nivået på ulikheten hvorvidt man hensyntar bolig m.m direkte, med eksplisitte anslag på leieverdien og fradrag for renteutgifter, eller om man som en tilnærming istedet lar være å trekke fra renteutgifter i inntektsbegrepet.

Innledning

Inntektsfordelingsanalyser tar sikte på å beskrive hvordan økonomisk velferd er fordelt mellom husholdninger og/eller individer. Imidlertid kan resultatene av slike analyser være følsomme for hvilket inntektsmål en legger til grunn. Ideelt sett bør en velge en definisjon av inntekt som best mulig samsvarer med det underliggende velferdsbegrep, men i praksis er valg av inntektsmål problematisk. Dels står man overfor måleproblemer, dels møter en problemer av mer teoretisk natur. Dette gjelder for eksempel spørsmålet om verdsettingen av fritid og tid brukt på ulønnet husholdningsproduksjon. Når to personer eller husholdninger bruker ulik tid på å oppnå samme inntekt, er det ikke gitt at de har like stor velferd selv om de er registrert med lik inntekt i inntektsstatistikken. Avkastning av konsumkapital, i hovedsak leieverdien av egen bolig, er også et vanskelig punkt. Videre er det forbundet med teoretiske og praktiske problemer å anslå inntekt av næringsvirksomhet i eget firma og avkastningen av finansielle plasseringer i form av aksjer.

Det er vanskelig å gi en rigorøs innteksdefinisjon, blant annet fordi inntektsbegrepet kan utformes ulikt avhengig av hvilket formål innteksdefinisjonen skal tjene. For eksempel vil det være naturlig å ta skatter og overføringer med i betraktningen når man skal måle det enkelte individs eller den enkelte husholdnings velferd, men naturligvis ikke når man skal måle samfunnets verdiskapning (nasjonalinntekten) i en periode. Richard Goode skriver i *The Economic Definition of Income* (1977): “In national income statistics the primary objective is to estimate the aggregate value of goods and services produced, whereas in individual income accounts the objective is to measure an individual’s (or a family’s) command over economic

resources. It should not be expected that the summation of individual incomes, so conceived, will equal national income”.

Men også når man ser bort fra at ulike formål kan kreve ulike innteksdefinisjoner, står man overfor flere alternativer med til dels ulikt prinsipielt innhold. De viktigste bidragene til diskusjonen om inntektsbegrepets innhold har sin opprinnelse i innføringen av inntektsskatt, som naturlig nok krevde en presis og hensiktsmessig definisjon av “inntekt”. I sammenheng med fordelingsanalyser er ikke de skattemessige inntektsbegreper spesielt interessante i seg selv. Likevel er disse nært knyttet til nettopp det å fange opp den enkeltes evne til å tilfredsstille sine materielle behov, siden inntektsskatten i sin tur er knyttet til ideen om skatt etter evne.

En definisjon som ble framholdt spesielt av Irving Fisher (Fisher 1906, 1937) tar utgangspunkt i distinksjonen mellom eiendom på den ene side og på den annen side den avkastning eiendom gir i form av tjenester. For ikke-varige konsumgoder gir distinksjonen mellom eiendom og avkastning liten mening, fordi anskaffelsen og “avkastningen” faller sammen i tid. For kapitalgjenstander derimot, vil verdien være betinget av de framtidige tjenester som kapitalen gir, og det er forbruket av disse underliggende verdiene som altså er inntekt i følge Fisher. Denne nytteorienterte innteksdefinisjonen legger derfor individets faktiske konsum til grunn, ikke konsum*potensialet*. Dette får konsekvenser for hvordan inntekten periodiseres, idet mottatte renter ikke regnes som “inntekt” før de manifesteres i form av konsum. Med Fishers innteksdefinisjon vil tjenestene fra varige kapitalgoder som bolig bli regnet som inntekt med den årlige leieverdien (disse godene konsumeres altså etterhvert som de “produseres”), mens finansiell sparing og verdiendringer av formuen er unntatt fra inntektsbegrepet (dvs. at dette først medtas i inntektsbegrepet i den grad og på det tidspunkt formuen realiseres som konsum).

Erik Fjærli, forsker ved seksjon for offentlig økonomi og personmodeller. E-post: erik.fjarli@ssb.no

Formue øker individets økonomiske og politiske makt og dets sosiale status. Det konsumpotensiale som individet besitter gjennom eiendom og arbeidskraft kan derfor være en mer naturlig inntektsdefinisjon enn realisert konsum. Ideelt sett kunne en legge til grunn nåverdien av individets livsinntekt, men dette er i praksis ikke mulig, og ulikhetsanalyser baserer seg vanligvis på periodiserte inntekter¹. Et inntektsbegrep som kan føres tilbake til Adam Smith, er formulert av J.R. Hicks (Hicks 1946) som verdien av det en kan konsumere i løpet av en periode, samtidig som formuen ved utgangen av perioden kan forventes å være uendret. Denne inntektsdefinisjonen tar altså utgangspunkt i konsumpotensiale og ikke realisert konsum. Imidlertid involverer Hicks' inntektsbegrep vanskelige spørsmål om forventninger såvel som varighet (permanentinntekt), og kan derfor være vanskelig å operasjonalisere.

Det inntektsbegrepet som kanskje er mest populært i sammenheng med fordelingsanalyser, er det såkalte Schanz-Haig-Simons (SHS) inntektsbegrep (Haig 1921, Simons 1938). Dette er eksplisitt utviklet for skatteformål og er således forholdsvis lett operasjonaliserbart, med enkelte forenklinger. Denne inntektsdefinisjonen er i likhet med Hicks' mer teoretiske definisjon basert på individets konsumpotensiale. Ved SHS defineres inntekten som summen av konsum og kapitalakkumulasjon i perioden, og som inntekt regnes både penger og alt som kan måles i penger (naturalia m.m.). Det følger også av definisjonen at rene verdiendringer av formuen skal regnes som inntekt når de påløper.

Inntektsbegrepet og bruk av selvangivelsesdata i fordelingsanalyser

I fordelingsstudier er man ofte henvist til å bruke statistikk basert på personlige selvangivelser og dermed skattbar inntekt. Fordi det kan være vanskelig å implementere de teoretiske inntektsbegrepene i praksis, og fordi skattereglene også ivaretar andre hensyn, vil husholdningens skattbare inntekt ofte avvike fra de mer omfattende inntektsbegrepene som vi har referert foran. Aaberge og Aslaksen (1996) viser for eksempel hvordan ulikhet målt ved Gini-koeffisienten avtar når man korrigerer inntektsmålet ved å ta med verdien av husholdningsproduksjonen. Her forsøker en å ta hensyn til tidsbruken i arbeid innen husholdningen, altså utenfor markedet. Riktignok er *verdsettingen* av denne tidsbruken ikke helt uproblematisk, men utgangspunktet er likevel viktig: Arbeid til nytte for seg og sine utenfor markedet bidrar i prinsippet like mye til husholdningens velferd som betalt arbeid i markedet, og når man tar hensyn til at noen husholdninger velger å bruke mer tid til å realisere velferd ved egenproduksjon utenfor markedet framfor lønnet arbeid eller næringsvirksomhet, blir den observerte ulikheten lavere. Et annet forhold av betydning for den observerte ulikheten er hvordan inntekt rapporteres: Inntekt

opptjent i aksjeselskaper rapporteres for en stor del i selskapenes selvangivelser og blir bare tatt med i personstatistikk i den grad overskuddet manifesteres som aksjeutbytte eller skattbare salgsgevinster.

Her i denne artikkelen skal vi se nærmere på to slike kilder til underrapportering av inntekt i selvangivelsesdata, nemlig *leieverdien av egen bolig og annen konsumkapital* og husholdningenes andel av *verdiskapningen i aksjeselskapssektoren*. Uansett om en legger til grunn *faktisk* konsum eller *konsummuligheter*, er det klart at det å se bort fra boligkapitalen i fordelingsanalyser innebærer at en viktig komponent i husholdningenes materielle levekår faller bort. Når det gjelder hvor stor del av selskapsoverskuddene som kommer til syne i personstatistikken, vil det avhenge av selskapenes utbyttepolitikk og i hvilken grad husholdningene realiserer kursgevinster. Fordi utbytteandelen har økt i de senere år, gir nok mottatte aksjeutbytter et bedre bilde av avkastningen av aksjeplasseringer nå enn tidligere. Ettersom noe av økningen i aksjeutbytte rett og slett bare representerer en synliggjøring av inntekter som har vært der hele tiden, kan det være misvisende å betrakte hele økningen som inntektsøkning for de rikeste.

I Epland (1997) rapporteres det en sterk økning i inntektsulikheten fra 1986 til 1995. Spesielt er det en klar økning i ulikhet fra 1991-92 til 1994-95, som kan knyttes til en økning i aksjeutbytte. Noe av økningen skyldes økt lønnsomhet i selskapssektoren, og noe kan føres tilbake til endret utbytteatferd i selskapene. Nedenfor skal vi se nærmere på hvordan den målte ulikheten kan påvirkes av selskapenes utbyttepolitikk. Videre skal vi se nærmere på betydningen av bolig og hvordan resultatene påvirkes av måten man hensyntar leieverdien av egen bolig på. Resultatene som publiseres her er delvis hentet fra det pågående forskningsprosjektet *Definisjon og måling av inntekt: Betydningen av eierinntekt og kapitalinntekt* (SSB)².

Mer om inntekter opptjent i selskapssektoren

Urealiserte kursgevinster kan utgjøre en stor del av husholdningenes formuesvekst, og innenfor et inntektsbegrep som omfatter sparing bør denne formuesøkningen tas med. Kursgevinster kan i stor grad tilskrives at en del av selskapsoverskuddet holdes tilbake i bedriftene. Bak hver krone i mottatt aksjeutbytte kan det altså ligge store inntekter som ikke blir synliggjort i den offisielle inntektsstatistikken. Begrunnelsen for å medta tilbakeholdte overskudd i inntektsbegrepet er at en krone investert på denne måten i gjennomsnitt vil gi minst en krone i verdistigning på aksjene. Var det ikke slik, ville jo ikke selskapene ha fått gjennomslag i markedet for å holde tilbake deler av overskuddet. Ikke alle vil være enige i at slike påløpte gevinster skal regnes som inntekt. Utgangspunktet vårt er at med et inntektsbegrep *som omfatter sparing*, kan ikke inntektsdefini-

1 Andersen og Sannarnes (1998) gir en interessant analyse av ulikhet i simulerte livstidsinntekter. Det vises her at inntektsulikheten blir lavere når en tar hensyn til at en stor del av skatter og overføringer kan betraktes som overføringer over tid for samme individ.

2 Aaberge, Aarbu og Fjærli (1998).

sjonen være avhengig av individets valg av spareform. Om en overskuddskrone tas ut av selskapet og plasseres i bank, om den reinvesteres i selskapssektoren eller om den holdes tilbake i selskapet, må være uten betydning for inntektsfastsettelsen.

Den forventede avkastningen på husholdningenes aksjeformue kan imputeres med utgangspunkt i opplysninger om aksjeformuen og en antatt avkastningsrate, eller beregnes med utgangspunkt i opplysninger om husholdningenes mottatte aksjeutbytte og en antagelse om hvor stort bedriftsoverskudd det skjuler seg bak hver krone som deles ut som utbytte. Andersen et al. (1990) bruker imputerte avkastningsrater for å finne avkastningen på aksjeformuen. Her skal vi bruke en annen metode, nemlig å blåse opp mottatt aksjeutbytte med en faktor lik den inverse av den totale utbytteandelen i de aksjeselskaper som deler ut utbytte. Dette svarer til å tilordne husholdningene en andel av selskapenes samlede overskudd, ikke bare den delen av overskuddet som deles ut som utbytte. Dersom utbytteandelen for eksempel er 0,2 multipliseres altså de mottatte aksjeutbytter med faktoren $1/0,2=5$ for å fordele de utdelende selskapenes samlede overskudd blant husholdningene, som om hele overskuddet var blitt delt ut. Merk at denne metoden ikke fanger opp avkastningen på aksjer hos husholdninger som ikke mottar aksjeutbytte (dvs. overskudd fra selskaper som ikke deler ut utbytte). Bakgrunnen for å bruke denne metoden er at den fokuserer på endringen i utbytteandelen som har skjedd i forbindelse med skattereformen av 1992: I 1991 utgjorde aksjeutbyttet under halvparten av det samlede overskuddet i de selskapene som hadde positivt aksjeutbytte. I 1992 steg forholdstallet mellom samlet utbytte og samlet overskudd i utdelende selskaper til 0,96³. I 1994 var forholdet omlag 1 og i 1995 faktisk litt i overkant av 1⁴. Samtidig har overskuddet i selskapssektoren økt kraftig, dvs. at grunnlaget for aksjeutbytterne er blitt større. Selv om denne måten å anslå avkastning av aksjer på er enkel og ganske grov og dessuten gir et litt ufullstendig bilde av inntektsforhold knyttet til aksjeinvesteringer, vil den likevel illustrere effekten av to prinsipielt helt forskjellige årsaker til økningen i registrerte inntekter i inntektsstatistikken for husholdninger.

Vi benytter ulike oppblåsningsfaktorer for småselskaper med et stort innslag av "eget firma" og for store foretak med et stort innslag av børnoterte selskaper⁵. Den delen av selskapenes årsoverskudd som settes av til aksjeutbytte kommer tilsyne i mottakernes selvangivelse året etter regnskapsåret. Dette innebærer at vi bruker selskapenes utbytte-

andel for 1991 til å korrigere husholdningenes utbytter i 1992 osv.

Mer om leieverdien av egen bolig

For leietakere vil konsumet av boligjenester inngå som en del av inntektens anvendelsesside og redusere det beløpet som er tilgjengelig for annet forbruk. Konsumet av boligjenester vil dermed inngå i inntekten hva enten en legger til grunn opptjente inntekter eller faktiske konsumutgifter som inntektsmål. Imidlertid utgjør selveierboliger og andelsboliger hovedtyngden av boligmassen. Verdien av dette boligkonsumet fanges i beskjedent grad opp i fordelingsanalyser, på grunn av observasjonsproblemer⁶. Det har også vært vanskelig å etablere forståelse for begrepet "boliginntekt", først og fremst fordi diskusjonen har vært knyttet til beskatningsspørsmålet. Selv blant skolerte politikere og av og til også blant fagfolk ser man skeptisk på "inntekten av egen bolig". I Innst. S. nr. 143 fra Finanskomiteen om *boligtaksering og prinsipper for boligbeskatning* slår for eksempel flertallet fast at bolig prinsipielt ikke kan unntas fra beskatning i et system som bygger på skatt etter evne (s.6), mens et mindretall mener at det ikke eksisterer noen "fordel" av å bo i egen bolig. Snarere framhever mindretallet at boligen representerer en økonomisk belastning (s.7).

Utgifter til mat og klær m.m, samt mer luksuspreget forbruk innebærer imidlertid også en økonomisk belastning for husholdningene. Samtidig gir forbruket behovstilfredsstillelse og det er jo nettopp forskjeller i forbruk eller forbruksmuligheter vi er interessert i å måle i sammenheng med fordelingsproblemer. Selv om man eventuelt kan tenke seg grunner til å holde boligen utenfor *skattegrunnlaget*, vil det naturligvis føre galt av sted om man på prinsipielt grunnlag skulle unnlate å ta hensyn til boligens leieverdi når man sammenligner ulike husholdningers materielle levekår⁷. Dette vil i så fall innebære at man overser boligens betydning for husholdningenes velferd under ett og boligkapitalens rolle i fordelingen av samfunnets totale ressurser.

FN anbefaler et inntektsbegrep for statistikk- og analyseformål som omfatter leieverdien av egen bolig og der renteutgifter knyttet til næringsvirksomhet og investering i egen bolig trekkes fra (UN 1977). I FNs anbefalinger inngår leieverdien av bolig i inntektsbegrepet med den antatte markedsleien for tilsvarende bolig minus utgifter til vedlikehold og pantegjeldsrenter.

3 Inntekts- og formuesundersøkelsen for etterskuddspliktige (SSB).

4 Beregnet med tall fra Brønnøysundregisteret.

5 En forutsetning for å bruke denne oppblåsningsmetoden er at det ikke er systematiske forskjeller mellom husholdningene mht. til utbytteandel i selskapene de har eierinteresser i. Derfor benytter vi ulike faktorer for ulike selskapstyper, i den utstrekning det er grunnlag for det i dataene.

6 Ligningsverdiene av bolig ligger som regel langt lavere enn markedsverdiene.

7 Leieverdien av egen bolig vil naturligvis i *prinsippet* måtte inngå som en naturlig del av skattegrunnlaget i et system som bygger på skatt etter evne. Å unnta bolig fra skatt kan likevel begrunnes med andre hensyn som f.eks. mulige likviditetsproblemer hos enkelte grupper, eller rett og slett med at skatt på bolig er lite populært.

Tabell 1. Inntektsdefinisjoner

Inntektstype	DISP 1	DISP 2	DISP 3
Lønnsinntekt	Som på selvangivelsen	Som på selvangivelsen	Som på selvangivelsen
Næringsinntekt	Som på selvangivelsen	Som på selvangivelsen	Som på selvangivelsen
Pensjoner og overføringer	Som på selvangivelsen	Som på selvangivelsen	Som på selvangivelsen
Renteutgifter	Nei	Nei	Som på selvangivelsen
Div. kapitalinntekt *	Som på selvangivelsen	Som på selvangivelsen	Som på selvangivelsen
Leieverdi	Nei	Nei	Beregnet
Inntekt av aksjer	Aksjeutbytte som på selvangivelsen	Beregnet andel av selskapsoverskudd	Beregnet andel av selskapsoverskudd
Skatt	Beregnet i LOTTE	Beregnet i LOTTE	Beregnet i LOTTE

* Vesentlig renteinntekter

Når det gjelder praktisk implementering av leieverdien av egen bolig, møter man måleproblemer i forhold til variasjoner i leieverdien som skyldes størrelse, beliggenhet, bomiljø og andre kvalitetsforskjeller. En vanlig måte å imputere leieverdier på er å ta utgangspunkt i den langsiktige leieprisen som vil gjelde i et perfekt marked, som er normal nominell forrentning av kapitalen pluss vedlikeholdsutgifter og evt avskrivninger (minus verdistigning). Deretter trekker en fra lånerenter og vedlikehold m.m som "utgift til inntekts erverv". En sitter da tilbake med realrenten multiplisert med markedsverdien av boligen minus evt lånerenter. Dessverre mangler vi et godt grunnlag for å lage anslag på verdien av husholdningenes boligkapital. Utfra de data som er tilgjengelige, vil en ved beregning av leieverdien måtte ta utgangspunkt i ligningstakster og en antakelse om den langsiktige renten på alternative plasseringer. Ligningstakstene er jevnt over mye lavere enn markedsverdiene og en må da blåse opp disse med en faktor for å anslå markedsverdien. Denne faktoren varierer mye fra bolig til bolig og kan være vanskelig å beregne. I Thoresen (1998) benyttes en realrente på 3,5 prosent og en oppblåsningsfaktor for likningstaksten på 4,7. Dette svarer til at ligningstakstene i gjennomsnitt utgjør omlag 21 prosent av boligens markedsverdi. Selv om dette forholdstallet varierer mye, har det vist seg vanskelig å finne sammenhenger som gir grunnlag for bedre estimater for markedsverdien enn det å bruke gjennomsnittsoppblåsningsfaktoren.

Blant annet på grunn av usikkerheten omkring markedsverdiene, er det også vanlig å hensynta leieverdien av bolig ved å la være å trekke fra renteutgifter i inntektsbegrepet (se for eksempel Epland 1997). Dette kan gi omlag samme resultat som imputering for en husholdning med 100 prosent lånefinansiert bolig⁸, men denne metoden reiser nye problemer: For det første fanger inntektsbegrepet da ikke opp forskjeller i disponibel inntekt mellom husholdninger med ulik grad av egenkapital. For det andre vil en heller ikke fange opp betydningen av renteutgifter i næring for inntektsulikheten om renteutgifter holdes helt utenfor inn-

tektsbegrepet⁹. For det tredje vil en overse betydningen av renteendringer for utviklingen av ulikhet over tid. Endelig vil en analyse som ikke eksplisitt tar med leieverdien av egen bolig som egen inntektskomponent ikke fange opp boligkapitalens bidrag til inntektsulikheten i samfunnet.

I de empiriske eksemplene under vil vi forsøksvis bruke begge metodene for å hensynta leieverdien av egen bolig, hytte og annen konsumkapital.

Inflasjon

Inntekter måles i penger og prinsipielt bør en derfor ta hensyn til endringer i pengeverdien i fordelingsanalyser. Endringer i pengeverdien har først og fremst betydning for sammenligninger over tid og for sammenligning av netto kreditorer og netto debitorer. Det er imidlertid ikke alltid klart hvilke formueskomponenter som er inflasjonssikret, og hvilke som ikke er det. Det er heller ikke klart i hvilken grad realendringer i formuesverdiene får umiddelbare følger for husholdningenes økonomi. I de enkle eksemplene under har vi ikke inflasjonskorrigeret tallene, unntatt ved beregningen av leieverdien av bolig m.m., der det er lagt realrente til grunn. I forhold til de nominelle renteutgifter (og -inntekter) vil leieverdien av bolig og konsumkapital bli forholdsvis forsiktig ansatt, dog betraktelig høyere enn den skattemessige boliginntekten. Prisstigningen var omlag like stor i 1992 og 1995 (hvh. 2,3 og 2,4 prosent).

Ulikhet ved tre forskjellige inntektsdefinisjoner

Tabell 1 viser tre alternative inntektsdefinisjoner. "DISP 1" svarer til det skattemessige inntektsbegrepet, minus skatt, men der renteutgifter og leieverdien av egen bolig er holdt utenfor. Her antar en altså implisitt at renteutgifter og leieverdier går opp i opp. Videre har vi lagt til skattefrie overføringer som sosialhjelp m.m. DISP 1 svarer stort sett til inntektsbegrepet i Epland (1997), som finner en klar økning i ulikhet fra 1986 til 1995. I "DISP 2" har vi lagt til anslag på husholdningenes andel av tilbakeholdte over-

8 Forenklet sagt framstår da banken som eier av boligen og renteutgiftene representerer husleien.

9 Statistikkgrunlaget er ettevert blitt bedre på dette punktet, men fremdeles er det ikke mulig å skille ut næringsrenter i primærnæring.

Tabell 2. Desilfordelt husholdningsinntekt (DISP 3) pr. forbruksenhet, renteutgifter, imputerte leieverdier og imputert avkastning av aksjer. Løpende priser

	Disponibel inntekt, DISP3		Renteutgifter		Leieverdi, bolig, hytte, m.m. ¹		Inntekt av aksjer (beregnet)	
	1992	1995	1992	1995	1992	1995	1992	1995
ALLE	144 169	165 133	25 286	15 397	15 225	16 939	1 267	4 610
Desil 1	53 112	60 015	19 709	8 399	4 221	3 143	5	9
2	85 964	94 680	18 906	8 461	8 071	7 714	22	50
3	100 426	113 770	24 115	12 078	12 432	11 676	40	71
4	113 905	130 558	23 063	13 377	13 584	12 862	34	52
5	127 718	146 015	26 738	16 306	14 194	15 378	120	105
6	141 392	160 913	26 003	17 022	15 786	17 538	182	253
7	155 915	176 537	27 019	16 489	16 345	18 874	390	465
8	173 694	197 300	25 485	17 557	18 991	21 373	650	837
9	201 640	226 810	27 129	19 848	21 877	25 600	1 118	1 491
10	287 923	344 730	34 693	24 428	26 747	35 237	10 114	42 767

¹ I 1992 var alternativrenten på egenkapital bundet i bolig høyere enn i 1995. Til gjengjeld var boligprisene mye lavere. Vi har valgt å la dette gå opp i opp ved å bruke samme oppblåsningsfaktor for likningstakster og samme realrente ved imputering av leieverdiene.
Kilde: Statistisk sentralbyrå. Inntekts- og formuesundersøkelsen/skattemodellen LOTTE

skudd i selskapssektoren, som altså antas å gi en tilsvarende verdiøkning på aksjeformuene. I "DISP 3" er leieverdier av konsumkapital hensyntatt på en alternativ måte, ved å legge til imputert leieverdi av bolig, hytte og annen konsumkapital og trekke fra renteutgifter. Også her er aksjeutbytte blåst opp med en faktor som gir et anslag på samlet overskudd (i selskap som deler ut utbytte). DISP 2 og DISP 3 er altså begge mer omfattende enn DISP 1 gjennom anslaget på aksjeavkastning, men ivaretar leieverdi av bolig og annen konsumkapital på ulike måter.

Tabell 2 viser disponibel inntekt etter definisjon DISP 3, samt renteutgifter, imputert leieverdi av bolig og beregnet inntekt av utbyttegivende aksjer. Her er husholdningene sortert og delt i 10 like store grupper (desiler) etter disponibel inntekt i hhv. 1992 og 1995. For å gjøre husholdningene sammenlignbare, har vi brukt inntekt pr. forbruksenhet gjennom å bruke en såkalt ekvivalensskala, der husholdningsinntekten fordeles på medlemmene etter en bestemt nøkkel: Dersom man ganske enkelt deler husholdningsinntekt på antall husholdningsmedlemmer, teller hver person like mye og det antas implisitt at flerpersonshusholdninger har det samme inntektsbehovet pr. hode som enslige. Dersom man vil ta hensyn til at flerpersonshusholdninger har mindre inntektsbehov pr. hode dividerer man på et tall som er mindre enn antall husholdningsmedlemmer. Her har vi dividert inntekten på *kvadratroten av antall husholdningsmedlemmer* (dvs. at husholdningsinntekten i en 4-personersfamilie er dividert med 2). Denne metoden innebærer at en tar hensyn til at det er stordriftsfordeler i husholdningen.

For inntektsåret 1995 er den beregnede aksjeinntekten i tabell 2 satt omtrent lik husholdningenes registrerte aksjeutbytte dette året, fordi det ubetalte aksjeutbyttet i 1994 var omlag like stort som det samlede selskapsoverskuddet. I 1991 ble omlag 44 prosent av det samlede overskuddet delt ut som utbytte. Husholdningenes beregnede aksjeinntekt i 1992 framkommer derfor som det observerte aksjeutbyttet ganget med faktoren 2,25.

Som det framgår av tabellen er inntekt av aksjer ekstremt skjevt fordelt, både i 1992 og 1995. Imidlertid utgjør denne inntektskomponenten en relativt liten andel av totalinntekten. Tabell 2 indikerer at selv om en legger til grunn et inntektsbegrep som ikke bare tar med mottatt aksjeutbytte men også omfatter anslag på husholdningenes andel av ikke-utdelt overskudd, har avkastningen av aksjeplasseringer økt siden 1992. Inntektsøkningen i den øverste del av inntektsfordelingen er altså ikke bare et utslag av endret utbytteatferd, men også et utslag av bedre konjunkturer. Når det gjelder renteutgiftene og imputert leieverdi av bolig m.m., utgjør de i gjennomsnitt omlag like mye i 1995. Imidlertid er renteutgiftene jevnere fordelt enn leieverdiene. Husholdningenes renteutgifter var adskillig høyere i 1992, faktisk utgjør nedgangen i renteutgifter omlag halvparten av økningen av disponibel inntekt fra 1992 til 1995. Som en ser av tabellen har dette relativt sett særlig kommet de tre nederste desilgruppene til gode. Reduserte renteutgifter gjennom lavere utlånsrente og evt. lavere gjeld utgjør her omtrent like mye som, eller mer enn hele økningen i disponibel inntekt.

Fordelingsresultatet vil påvirkes noe av *hvordan* man hensyntar leieverdien av bolig m.m., siden lånerenten vil svinge mer fra år til år enn den langsiktige renteforutsetningen som ligger til grunn for beregningene av boligkapitalens leiepris. Sammenlignet med alternativet der en bruker imputerte leieverdier minus lånerenter, ville det å ta med utgiftene til lånerenter i inntekten gi et større inntektstillegg i 1992 enn i 1995.

Tabell 3 viser utviklingen i ulikhet ved de tre inntektsdefinisjonene, målt ved *Gini-koeffisienten* (G). Når alle enhetene i populasjonen har lik inntekt er G lik 0. Ved maksimal ulikhet, dvs. når én enhet har all inntekt i populasjonen og de øvrige har ingenting, blir G lik 1. Hvis det er like mange observasjoner av alle inntekter mellom 0 og største inntekt har vi en uniform inntektsfordeling, og G antar verdien 0,5. For en nærmere beskrivelse av ulikhetsmåling, se for eksempel Aaberge (1982) og Bojer (1990).

Tabell 3. Ulikhet målt ved Gini-koeffisienten under alternative inntektsdefinisjoner.

	Forholdstall mellom Gini-koeffisientene (1992)		1995	Prosentvis endring 1992-1995	
	1992				
DISP 1	0,238		0,248	4,10	
DISP 2	0,241	G2/G1	1,013	0,250	3,90
DISP 3	0,243	G3/G2	1,008	0,252	3,67
		G3/G1	1,021		

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Inntekts- og formuesundersøkelsen/skattemodellen LOTTE.

Standardavvikene til Gini-koeffisientene er omlag 0,003.

I likhet med Epland (1997) finner vi en klar økning i ulikheten målt ved Gini-koeffisienten fra 1992 til 1995, når vi legger til grunn inntektsdefinisjon DISP 1. Korrigeres aksjeutbytte for at ikke hele selskapsoverskuddet deles ut (DISP 2), får dette noe større effekt på ulikheten i 1992 enn i 1995. Nivået på ulikheten er større i begge år når vi legger til grunn et videre inntektsbegrep, mens økningen i ulikhet fra 1992 til 1995 blir noe lavere. Det er likevel en ganske klar økning i ulikhet også med inntektsdefinisjonen DISP 2.

Tar en hensyn til renteutgifter og leieverdien av bolig og konsumkapital, er den målte ulikheten enda større i begge år. Både renteutgifter og leieverdier er skjevt fordelte. Siden renteutgiftene er negative og skjevt fordelt vil det å trekke de fra i inntekt virke negativt på ulikheten, på samme måte som en progressiv skatt. Leieverdiene er også skjevt fordelte og det trekker i motsatt retning. Nettoeffekten av denne måten å hensynta konsumkapital på er økt ulikhet i forhold til DISP 1 og DISP 2.

Tabell 3 viser at det å utvide aksjeinntekter til å omfatte et anslag på påløpte kursgevinster har størst effekt på den observerte ulikheten. Hvordan man tar hensyn til inntekt av bolig m.m, ser ut til å ha mindre betydning. Som en ser av forholdstallet G3/G2 øker Gini-koeffisienten likevel noe (0,8 prosent) når leieverdier hensyntas eksplisitt som i DISP 3. Alt i alt innebærer utvidelsen av inntektsbegrepet at ulikheten i 1992 øker med en faktor 1,021, eller med 2,1 prosent I 1995 er effekten noe mindre.

De mest slående forskjellene på inntektens sammensetning i 1992 og 1995 er at renteutgifter¹⁰ har halvert sin inntektsandel mens inntekt av aksjer (inklusive tilbakeholdte overskudd) har økt sin andel. Siden følsomheten i Gini-koeffisienten for små endringer i en inntektskomponent øker med komponentens inntektsandel, vil endringer i selskapenes utbyttepolitikk slå sterkere ut for den observerte ulikheten med 1995-nivå på aksjeutbyttet enn med nivået i 1992. For å demonstrere dette har vi gjennomført en simulering basert på det tradisjonelle inntektsbegrepet DISP 1 (som bruker husholdningenes observerte aksjeutbytte), men der

Tabell 4. Ulikhet målt ved Gini-koeffisienten under inntektsdefinisjon DISP 1 og alternative forutsetninger om selskapenes utbytteandel i 1995

	1992		1995		Prosentvis endring 1992-1995
	1992	1995	1992	1995	
Observert utbytte	0,238	0,248	0,238	0,248	4,10
Simulering: Halvert utbytteandel i selskapene i 1995	0,238	0,24	0,238	0,24	0,50

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Inntekts- og formuesundersøkelsen/skattemodellen LOTTE.

utbytteandelene i selskapssektoren som et eksperiment er tenkt halvert. Dette bringer utbytteandelen ned mot 1992-nivå. Tabell 4 viser at med en utbytteandel noe i overkant av 1992-nivået ville den observerte ulikheten målt ved Gini-koeffisienten ha vært noe lavere. Ulikheten ved dette eksperimentet er faktisk ikke særlig høyere enn i 1992. Selv om aksjeutbyttet ved denne simuleringen er kraftig redusert i forhold til det faktiske, er det likevel nominelt høyere enn i 1992. Dette betyr at det må ha skjedd andre, utjevne endringer i inntektsforholdene fra 1992 til 1995 som motvirker effekten av økte aksjeutbytter.

Resultatet av simuleringen viser at selv om mottatte aksjeutbytter på grunn av de høye utbytteandelene kanskje ga et rimelig dekkende bilde av fordelingsprofilen til inntektene i selskapssektoren i 1995, er ulikheten blitt mer følsom for *endringer* i selskapenes utbyttepolitikk. Dette har sammenheng med at aksjeutbytter utgjør en større del av totalinntektene. Ulikhetsmål som Gini-koeffisienten vil da være mer følsomme for endringer i utbytte enn når aksjeutbytter er mer ubetydelige.

7.5 Oppsummering

Definisjon av inntekt kan by på både teoretiske og praktiske problemer. Særlig møter en problemer når det kommer til det å operasjonalisere inntektsdefinisjonene. Vi har sett nærmere på to inntektskomponenter som i prinsippet skulle være forholdsvis ukontroversielle deler av et mer uttømmende inntektsbegrep av SHS-typen, nemlig leieverdien av bolig og annen konsumkapital og påløpte kursgevinster som skyldes tilbakeholdte overskudd i selskapssektoren. Andre inntektskomponenter som i prinsippet bør medtas, men som vi ikke har sett på her, er inflasjonsgevinster og -tap (dvs. inflasjonsjustering av kapitalinntekter og -utgifter). Det kan nok finnes innvendinger mot den framgangsmåten som er valgt, spesielt imputeringen av husholdningenes andel av det samlede selskapsoverskudd. Prinsippet bør likevel være greit, nemlig at målt ulikhet ikke bør være avhengig av måten husholdningen sparer på (dvs. på egen hånd eller gjennom selskaper man har eierandeler i).

10 I disse simuleringene har vi brukt realrenten ved beregning av boligkapitalens alternativavkastning. En konsekvent bruk av realrente på alle plasseringsformer og gjeld ville ha påvirket resultatene ytterligere. Spesielt ville renteutgiftenes utjevne effekt ha blitt redusert, gjennom lavere inntektsandel.

Som det framgår av eksemplene foran, har valg av inntektsdefinisjon en viss betydning for den målte ulikheten, både på et gitt tidspunkt og for observerte trender. I vårt eksempel innebærer den ene operasjonaliseringen av inntektsbegrepet (DISP 1), der leieverdier, renteutgifter og tilbakeholdte selskapsoverskudd er holdt utenfor, et lavere absolutt nivå på ulikheten, men en større økning i ulikhet over tid, enn de andre to operasjonaliseringene (DISP 2 og DISP 3), som ligger nærmere det ideelle SHS-begrepet.

Den imputerte leieverdien av bolig, hytte og annen konsumkapital står for en stor del av ulikheten i DISP 3 (tabell 3), og er altså en ikke ubetydelig faktor i fordelingssammenheng. Imidlertid synes det ikke som det har stor betydning hvordan man hensyntar avkastning av konsumkapital. Både det å utelate renteutgifter (DISP 1 og DISP 2) og det å medta imputerte leieverdier (DISP 3), men trekke fra renter gir omlag samme nivå på den målte ulikheten. Dette vil naturligvis endre seg dersom gjeldsmønsteret i befolkningen endrer seg, og kan også være avhengig av rentenivået. Dette taler for å medta både renteutgifter og imputerte leieverdier i inntektsbegrepet.

Aksjeeierskap er ekstremt skjevt fordelt i befolkningen. Det at inntekter fra selskapssektoren stort sett bare kommer til syne i inntektsstatistikken i den grad de deles ut om utbytte, kan derfor føre med seg at inntektsulikheten undervurderes. I de senere år har utbyttet fra selskapssektoren under ett vært så høyt at mottatt aksjeutbytte trolig har vært en rimelig god tilnærming for aksjonærinntekter, forutsatt at sammensetningen av selskapsoverskuddet på utbytte og gevinster er jevnt fordelt blant aksjonærer med ulik inntekt. Imidlertid vil et inntektsbegrep som bygger på registrerte aksjeutbytter kunne føre til at endringer i selskapenes utbytteatferd feilaktig blir oppfattet som endringer i inntektsulikhet. Spesielt vil dette kunne være et problem i perioder med høye selskapsoverskudd og/eller høye utbytteandeler. Da vil aksjeutbytter utgjøre en større del av totalinntektene og som en ser av tabell 4 vil ulikhetsmålene da være mer følsomme for endringer i utbytte.

I vår sammenheng er det fristende å framholde inntektsdefinisjonen "DISP 3", som inneholder leieverdier, renteutgifter og et mer realistisk anslag på aksjeavkastning enn registrerte aksjeutbytter. Denne definisjonen ligger for det første nærmere det teoretiske inntektsbegrepet, for det andre viser den seg mer egnet til å fange opp virkningen av endrede rammebetingelser i økonomien enn den røffere inntektsdefinisjonen "DISP 1". Når det gjelder avkastningen av aksjer, kan det innvendes mot inntektsdefinisjoner av SHS-typen at årsoverskuddene varierer mye fra år til år, og aller mest tilfredstillende hadde det kanskje vært om en hadde lagt til grunn et inntektsbegrep basert på den langsiktige avkastningen. I siste hånd vil valg av inntektsbegrep likevel måtte avhenge av kvaliteten på datagrunnlaget.

Referanser

- Andersen, C. og J. G. Sannarnes (1998): Fordelingsvirkninger av skatter og overføringer i et livsløpsperspektiv. Simuleringer med modellen LIVSMOD, *Norsk økonomisk tidskrift* 1, 87-122.
- Andersen, C., Hagen, K.P., og Sannarnes, J.G. (1990): Inntektsbeskatning og inntektsfordeling, arb.notat nr 100/90, SNF.
- Bojer, H. (1990): Inntekt og ulikhet, Rapport 6, 1990, Senter for anvendt forskning (senere SNF), Oslo
- Epland, J. (1997): Inntektsfordelingen 1986-1995: Hvorfor øker ulikheten? *Økonomiske analyser* 5/97, 27-35, Statistisk sentralbyrå.
- Fisher, I.(1906): *The Nature of Capital and Income*, Macmillan, London
- Fisher, I. (1937): Income in Theory and Income Taxation in Practice, *Econometrica*, 5, 1-55.
- Goode, R. (1977): The Economic Definition of Income i J. Pechman (Ed.): *Comprehensive Income Taxation*, The Brookings Institution, Washington D.C.
- Haig, R. M. (1921): The Concept of Income - Economic and Legal Aspects. Gjenopptrykket i Richard Musgrave og Carl S. Shoup (1959): *Readings in the Economics of Taxation*.
- Hicks, J.R. (1939/1946): *Value and Capital: An Inquiry into Some Fundamental Principles of Economic Theory*, Oxford University Press.
- Simons, H.C. (1938): *Personal Income Taxation*, Chicago, Chicago University Press.
- Thoresen, T.O. (1998): *Mikrosimulering i praksis. Analyser av endringer i offentlige overføringer til barnefamilier*, Sosiale og økonomiske studier 98, Statistisk sentralbyrå.
- United Nations (1977): *Provisional guidelines on statistics of the distribution of income, consumption and accumulation of households*, Study M 61.
- Aaberge, R. (1982): *Om måling av ulikskap*, Rapport 82/9, Statistisk sentralbyrå.
- Aaberge, R og I. Aslaksen (1996): Decomposition of the Gini Coefficient by Income Components: Various Types of Applications and Interpretations. Discussion Papers 182, Statistisk sentralbyrå.
- Aaberge, R., K.O. Aarbu og E. Fjærli (1998) "The Impact of Dividend Policy on Income Inequality. Empirical Evidence from Norway" i *Skatteforum 1998, Rapport 50, Forskning om skatteøkonomi, Norges forskningsråd*.